

RAZVOJ NOVOVEŠKE SODNE USTANOVE: KOPRSKO PRIZIVNO SODIŠČE MED 16. IN 18. STOLETJEM

Rolan MARINO

dipl. zgodovinar, IT-34015 Milje, p.p. 2480

IZVLEČEK

V dveh stoletjih se je koprski magistrat, potem ko ga je Serenissima leta 1584 ustanovila kot prizivno sodišče za celotno območje beneške Istre, razvil in pridobil različne pristojnosti. Upravni nadzor nad celotno Istrsko provinco se je predvsem v tridesetih letih 18. stoletja povečal, pri čemer so bili rektorjem majhnih urbanih središč dejansko odvzeti še zadnji ostanki avtonomne oblasti, vloga Kopra kot dejanskega središča politično-upravnega življenja celotnega istrskega območja in njegovega podestata pa se je povečala.

Avgusta 1584 je bil z odlokom beneškega Senata ustanovljen tako imenovani magistrat, sodna ustanova s sedežem v Kopru, ki so jo predstavljali tamkajšnji podestat in kapitan ter dva svetnika, vsi beneški plemiči, služil pa je kot prizivno sodišče za celotno območje beneške Istre.¹

V desetletjih svojega delovanja je novo sodišče z velikimi težavami prisililo istrske minorne podestate, vedno bolj podložne oblasti koprskega rektorja, da so sprejeli novosti, ki jih je prinašala nova procedura.

V nasprotju z dotedanjo prakso, ki je za vse primere predvidevala pritožbe neposredno na beneška sodišča avditorjev in avogadorjev, je bilo za drugostopenjske pravde odtelej pooblaščen koprsko sodišče in sicer tako za civilne pravde s kaznimi do 50 ducatov, kot za kazenske, ne glede na višino kazni.

Vendar so bile sredi 18. stoletja stare navade še vedno trdno zakoreninjene, minorni rektorji v provinci pa so še kar trmasto vztrajali pri starih postopkih. Še naprej so sprejemali pritožbe na prvostopenjske sodbe, jih pošiljali na beneška sodišča in s tem "žalili Princevo voljo".

1 Leggi statutarie per il buon governo della Provincia dell'Istria raccolte e stampate sotto il Reggimento dell'Ill.mo signor Lorenzo Paruta, 1757, druga knjiga.

Koprsko sodišče je bilo zato leta 1756 prisiljeno izdati resolucijo, s katero je rektorskim tajnikom, zadolženim za izpeljavo postopka, zapovedalo, "naj v prihodnje pod nobenim pogojem ne sprejemajo ali prevzemajo pritožb, ki jih je podpisalo ali izdalo katerikoli drugo sodišče razen Našega, ki je po zakonu zanje edino pristojno".²

Očitno je bilo težko izkoreniniti navado pošiljanja pritožb neposredno v Benetke, s čimer je bil kršen nanovo vpeljani postopek. Matteo Biasich iz Kopra je 18. junija 1753, denimo, na beneško sodišče Novih avditorjev vložil pritožbo na sodbo, ki jo je bil izgubil proti Antoniu in Giacomu Rigu iz Novigrada.

Seveda so iz Kopra takoj protestirali, novigrajskemu podestatu pa naročili, "naj svojemu tajniku prepove izdajati kakršnekoli odgovore" v zvezi s pritožbo.³ Prišlo je tudi do napetosti z Benetkami. Avditor Lorenzo Orío je novigrajskemu tajniku zagrozil, da ga bo v primeru neposlušnosti, ko bi od njega zahtevali, naj "izda odgovor", prijavil Svetu Štiridesetih za civilne postopke.⁴

Potrebno je bilo kar nekaj časa, da so spor razrešili in da je bila marca 1756 končno spet vzpostavljena veljavna procedura. Mattio Biasich je "18. junija 1753 prostovoljno umaknil pritožbe, ki jih je bil poslal velerodnemu sodniku Novih avditorjev v Benetke v zvezi s sporom z gospodom Antoniom Rigom iz Novigrada, in s tem priznal oblast veleecenjenega sodišča v provinci; ob tem je še izjavil, da so njegove pritožbe nične in brez vrednosti, kot da jih nikoli ne bi bil odposlal".⁵

Sicer pa je skušala Serenissima določila, ki so izhajala iz novih pritožbenih postopkov, uveljaviti že veliko prej oz. takoj po sprejetju odloka o ustanovitvi prizivnega sodišča v Kopru.

Minorni rektorji so novosti v sodnih postopkih že od samega začetka sprejemali z velikim odporom, saj zaradi njih očitno niso več mogli posegati v spore svojih podložnikov; zato so se čutili prizadete v svoji oblasti in ugledu.

29. julija 1586 se je miljski podestat v pismu republiškem Senatu pritožil, češ da se je pri njem oglasil "neki uradnik veleecenjene koprške uprave z nalogo, da privede na sodišče nekatere meščane in prebivalce miljskega ozemlja, o čemer me koprski podestat ni obvestil, pa tudi za dovoljenje me ni zaprosil".⁶ Vsa zadeva se mu je zdela tako zelo sporna, da je "omenjeno uradno zahtevo" objavil kot razglas, zato, je kasneje priznal, "da ne bi postala zgled drugim". Zato je bil toliko bolj presenečen, ko mu je koprski podestat in kapitan, ki je svoje oblast črpal iz novih pristojnosti, ukazal, naj "razglas izniči in ga prekliče". Nejevoljni miljski rektor pa razglosa ne le ni preklical, temveč je ob spoznanju, da je tisti uradnik povsem upra-

2 Leggi statutarie..., druga knjiga, str. 87.

3 Leggi statutarie..., druga knjiga, str. 76.

4 Ibidem, str. 77.

5 Ibidem, str. 80.

6 Državni arhiv v Benetkah (ASV), Kolegij. Risposte di fuori, f. 340 (leto 1586).

vičeno zahteval, naj pritožbo posreduje v Koper, odločno protestiral, češ da to "ni smiselno iz že navedenih razlogov". Benetke je ob tem še zaprosil, naj za reševanje tega spora pooblastijo drugo sodišče, saj "gre za vprašanje interesov in jurisdikcije te iste koprške uprave".⁷

V zakulisju teh drobnih trenj in razhajanj pa se je v resnici pripravljala prava vojna, ki naj bi jo Serenissima izbojevala z najbolj upornimi istrskimi rektorji.

Leta 1598 je rektor Francesco Sagredo ob koncu svojega bivanja v Kopru v svojem poročilu še najbolj nazorno prikazal prvih petnajstih let uvajanja reforme. Tako je zapisal: Na začetku "je bilo videti, kot da se rektorji ne bodo hoteli podrediti, da ostajajo v svojih sodbah pohlepni in da se zato ljudstvo množično zateka k pritožbam".⁸

Dvojna vloga, ki jo je bil prevzel kot koprski rektor na eni strani in prizivni sodnik na drugi, zagotovo ni bila posebno prijetna. Tako je moral priznati, da "rektorje, ki so močne volje in ki se niso pripravljali ukloniti, prisilimo k pokorščini z admonicijami ali kako drugače; če pa bi skušali s svojimi pismi Vaši Presvetlosti posredovati neresnico, naj jim nikar ne prisluhnejo, saj so lahko prepričani, da se na tem sodišču trudimo na vse mogoče načine".⁹

Težave so kmalu zajele tudi novo sodišče. Iz poročila podestata in kapitana Marina Gradeniga iz leta 1608 je mogoče razbrati, da svetniki svojih zadolžitev v Kopru pogosto niso mogli opravljati, ker so morali nadomeščati umrle rektorje v drugih krajih. "Sodišče zato med mojo upravo skoraj nikoli ni delovalo v polni zasedbi. Omenjeni gospodje so bili na žalost in v škodo svojih podanikov tudi po več kot leto dni odsotni, zdaj eden, zdaj drugi, razpeti med Izolo, Umagom in Oprtaljem."¹⁰ Sicer pa je rektor Gradenigo zabeležil še drugi vidik problema: "Še nekaj je zelo nerodno: pritožb na sodbe, ki jih omenjeni svetniki izrekajo v krajih, kamor so dodeljeni kot rektorji, ne morejo kasneje sprejeti in obravnavati v prizivnem postopku, kot to velja za sodbe običajnih rektorjev, saj v teh primerih o njih odločajo eni in isti sodniki. To nerodnost bi bilo treba zato čimprej urediti."¹¹

Prav tega vprašanja nikoli niso uredili, pač pa je podoben primer z vodnjanskega podestatskega okrožja beneški Senat leta 1625 razrešil kar z odločbo: v njej je bilo določeno, naj v zadevnem primeru "sodbe in akte vodnjanskega podestata"¹² prevzame kar koprski kapitan in podestat.

Z leti so se povečale tudi finančne zahteve svetnikov, tako da je postalo vedno težje najti dovolj ugledne in izobražene plemiče, ki bi bili pripravljene prevzeti ta

7 Ibidem.

8 Relazioni dei Podestà..., "AMSI", 7, (1891), str. 108-109.

9 Relazioni dei Podestà... "AMSI", 7, (1891), str. 108-109.

10 Ibidem, str. 148-149.

11 Ibidem.

12 Leggi statutarie... druga knjiga, str. 24.

opravila in se preseliti v Istro. Kot je izjavil rektor Zuanne Minotto v svojem poročilu leta 1613, "je treba omenjeno sodišče ohraniti, da bi bila pravica še naprej temelj te države. To pa bo mogoče le s povišanjem plače podestatu in svetnikom. Le tako bodo ta mesta zasedli bolj izkušeni in uglednejši ljudje, ki bodo med nepokornimi istrskimi rektorji znali vzbuditi več spoštovanja. V nasprotnem primeru se bojim, da kmalu ne bo več mogoče najti človeka, ki bi sprejel mesto koprskega podestata".¹³

Benetke ali vsaj del njenega vladajočega stanu niso ostale ravnodušne do zahtevanih ukrepov. Leta 1627 so v Senatu dvakrat reševali težave, zaradi katerih je bilo delovanje novega prizivnega sodišča oteženo. Z veliko večino glasov so sprejeli osnutek odloka, ki naj bi močno ojačal oblast in moč koprskega sodnika.¹⁴ Vendar Veliki svet ni potrdil ne odloka z dne 13. februarja ne tistega z dne 10. avgusta.

Sicer pa so z odlokom, sprejetim v Senatu 13. februarja, priznali, da je izbor ljudi, ki naj bi jih poslali upravljat prizivno sodišče, zelo pomemben. "Ljudstvu," tako je bilo rečeno, "naj bi vladali izbrani in izkušeni veljaki preverjene poštenosti",¹⁵ temu primerno pa naj bi se povečale tudi plače koprskega podestata in kapitana ter svetnikov.

Vendar je moralo miniti še skoraj deset let, preden so se sodniški honorarji tudi v resnici povišali; 18. maja 1636 je Veliki svet končno prisluhnil finančnim težavam, ki so pestile novo prizivno sodišče. Plače svetnikov je od dotedanjih 45 dukatov povišal na "dukatov petinsedemdeset mesečno na glavo", podestatu in kapitanu pa "bodi dodeljeno poleg dukatov petdeset, ki jih je užival doslej, še ducatov sedemdeset, tako da skupaj zneso ducatov stodvajset na mesec".¹⁶ Kot je bilo zapisano v odloku, naj bi ukrepi služili "povečanju ugleda same uprave, primerno pomenu, ki ga brez dvoma ima, obenem pa omejevanju zlorab, ki jih podložniki le stežka prenašajo".¹⁷

V bistvu pa so težave ostajale nespremenjene: malo plemstvo minornih podestatskih okrožij je skupaj z lokalnimi javnimi uslužbenci še naprej vztrajalo pri svojem nič kaj podložnem odnosu, tako da je moral neki anonimni rektor iz Kopra v tridesetih letih 17. stoletja, morda v trenutku malodušja, v svojem poročilu priznati, da "pri upravljanju Kopra ne bo nikoli mogoče odpraviti zlorab, pa tudi nobenih izboljšav ne bo mogoče uvesti. Zato bo potreben vladarski poseg Vaše Presvetlosti, da bi te bedne prebivalce odrešili in jih potolazili, česar so prav gotovo potrebni".¹⁸

13 Relazioni dei Podestà..., "AMSI", 7, (1891), str. 282.

14 Med člani Kolegija modrecev, ki so se zavzemali za sprejetje odloka, so bili tudi nekateri izmed najuglednejših predstavnikov beneške politike tistega časa: Nicolò Contarini, Battista Nani, Vincenzo Gussoni.

15 ASV, Senato Mare, f. 255, 13. februar 1627.

16 Leggi statutarie..., druga knjiga, str. 61.

17 Ibidem.

18 Relazioni dei Podestà..., "AMSI", 7, (1891), str. 313.

V zadevo se je nekajkrat vmešal celo Svet desetih 1. decembra 1618 je v soglasju z republiškim Senatom sklenil, da se oblast koprskega prizivnega sodišča razširi tudi na minorne rektorje v provinci in da je treba v primeru "izsiljevanj in drugih hujših prekrškov tamkajšnjih rektorjev sprožiti postopek in ga posredovati sem ali o tem obvestiti glavarje našega Sveta desetih, da bi lahko o tem razsojali, kot bi se jim zdelo najprimerneje".¹⁹

Odločno poseganje v delo minornih podestatsv v istrski provinci je postalo nekaj običajnega, v tridesetih letih 17. stol. pa je postalo še pogostejše.

Vedno bolj se je tudi utrjevala pravica koprskega prizivnega sodnika, da odmeri zelo visoke kazni, tudi do 500 ducatov, za proceduralne nedoslednosti in administrativne nepravilnosti.

16. maja 1625 je moral Svet desetih ponovno posredovati, da bi koprskemu podestatu in kapitanu omogočil sojenje proti vodnjauskemu podestatu Iseppu Balbiju; 26. marca 1630 je prizivni sodnik zapretil z globo 500 ducatov izolskemu podestatu Cattarinu Feroju; podobno se je primerilo 18. septembra 1632 bujskemu podestatu Gabrielu Lippomanu; 13. julija 1633 pa kapitanu Cresa in Osorja Alviseju Lombardu.²⁰

Vsi so bili obtoženi že običajnega prekrška, istega, kot je marca 1634 bremenil tudi motovunskega podestata: nespoštovanja odredbe, da se sodbe in pritožbe, izrečene na prvi stopnji, posredujejo koprskemu prizivnemu sodniku; ukrepa, ki so ga morale Benetke v prihodnjih letih še neštetokrat utemeljevati.

Na proteste koprskega podestata in kapitana so se 21. marca oblasti v Benetkah odzvale s pismom, s katerim so potrdile obtožbe proti motovunskemu podestatu, ki "se ni uklonil skleponi te uprave v prid Michielu Crevatinu",²¹ češ da so več kot upravičene. Še več, Senat je v Motovun celo takoj poslal pisno sporočilo, v katerem od podestata zahteva, naj "se ukloni pozivom, ki jih je koprška uprava poslala omenjenemu Michielu Crevatinu, in naj jih upošteva tudi v bodoče".²²

Istočasno se je povečala dejanska oblast koprskega podestata in kapitana, ki je že na začetku 17. stol. v svoji osebi združeval tudi vlogo dejanskega političnega vodje celotnega polotoka. O tem priča tudi dramatičen bužetski upor septembra 1615, ko je republiški Senat posredoval pri zatiranju "predrznih in prevratniških sestajanj na tistem ozemlju, ki (...) jih lahko mirno označimo za vstajo in ki jih je

19 Leggi statutarie..., druga knjiga, str. 19.

20 Leggi, decreti e terminationi del Serômo Maggior Consiglio, dell' Eccômo Pregadi, dell' Eccômo Consiglio dei X e de pubblici rappresentanti, con la pùblica approvazione, concernenti il buon governo dell' Istria, e stampati per comando dell' Illustrissimo Eccellentissimo Signor Valerio Da Riva, Podestà e Capitano di Capodistria, con il beneplacito dell' Ecc. mo Senato, s.l., 1633, prva knjiga, str. 19 in dalje.

21 Ibidem, str. 22.

22 Ibidem, str. 23.

vzpodbujal in širil Marc'Antonio dal Seno, eden od sodnikov tistega kraja".²³ Benetke so ob tej priložnosti utrdile oblast koprške uprave, podestatu in kapitanu pa naročile, naj ukrepa "previdno in naj brez velikega hrupa zajame tri ali štiri glavne krivce"; zahtevale so, naj skliče svet meščanov Buzeta, naj izrazi obžalovanje Senata zaradi tega, kar se je zgodilo, in naj poudari njihovo "naklonjenost vsem podložnikom, ki so do njih spoštljivi". Zelo jasno in brezprizivno pa so ponovno opozorile na možnost zunanjega posredovanja, kajti "koprška uprava je nadrejena vsem našim predstavnikom v tej provinci, zato ji bodo morali tudi v prihodnje izkazovati vse dolžno spoštovanje".²⁴

Iz vsega tega je mogoče jasno razbrati pravo vlogo prizivnega sodišča, ustanovljenega v Kopru leta 1584: šlo je za močno nadzorno telo v rokah Serenissime, s katerim je v okviru natančno določene strategije za homogenizacijo Istre in močno centralizacijo tamkajšnje oblasti, tudi z zmanjševanjem vpliva minornih podestатов (vedno bolj obremenjenih z administrativnimi obveznostmi in preganjanih v njihovih zlorabah), Beneška republika v resnici skušala izničiti še tisto malo samostojnosti, ki je še ostalo perifernim mestom.

Na lokalni ravni vsaj na začetku reakcije na reforme niso bile posebno ugodne. Tega so se zelo dobro zavedali tudi uradniki, ki so jih poslali v Istro, da bi prevzeli novo sodišče. V nekem pismu beneškemu Senatu iz leta 1625, v katerem je koprski podestatar in kapitan Marco Valier zahteval, da ga ponovno pooblastijo za ukrepe, predvidene za uporniške rektorje, še piše, da je prišlo takoj po sprejemu odloka o ustanovitvi prizivnega sodišča do silovite reakcije v Buzetu, Motovunu, Piranu in Miljah. Oblast, ki jo je dejansko imelo v rokah novo sodišče, naj bi bila po njihovem mnenju nesorazmerno velika; "šlo naj bi za ustanavljanje monarhije in ne okrožja sindika".²⁵

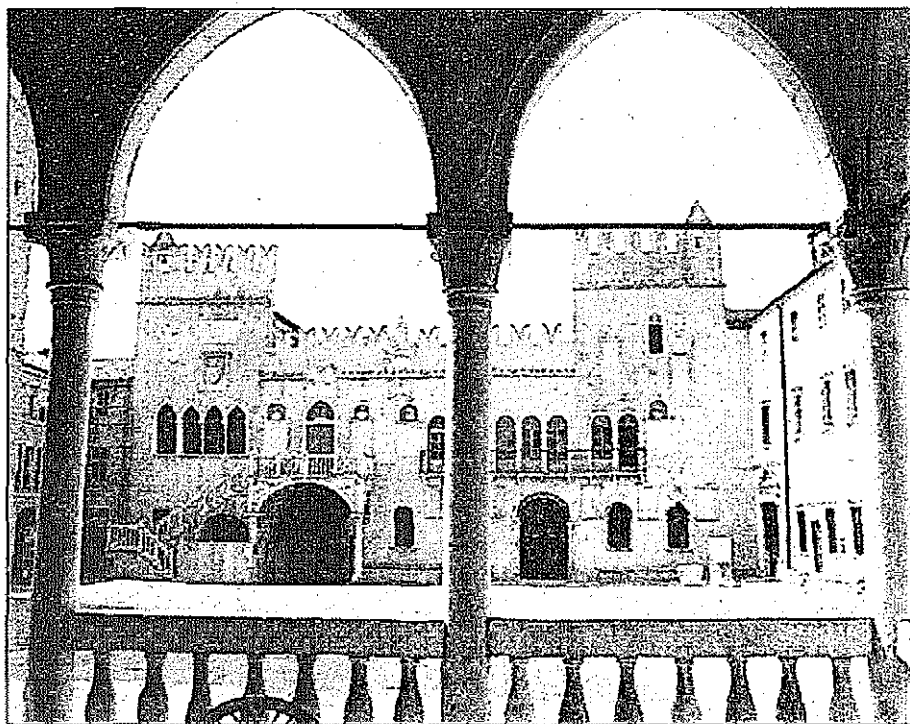
Zaskrbljenost je bila povsem upravičena. Po končanem uvajalnem obdobju so se v tridesetih letih 17. stol. in kasneje oblast in pristojnosti prizivnega sodnika povečale in presegle posebne pristojnosti, ki so bile prvotno omejene na razsojanje pritožb na prvostopenjske sodbe. 25. julija 1636 je Senat kapitanu v Rašporju, osrednji vojaški oblasti v beneški Istri, zapovedal, naj preda računovodstvo in dokumente koprskemu podestatu in kapitanu, ki naj bi prevzel "vsa dotlej njemu zaupana pravnomočja".²⁶ Z odlokom z dne 13. decembra 1636 pa je beneški Senat koprskemu podestatu in kapitanu zaukazal, naj temeljito nadzoruje vedenje minornih rektorjev na polotoku in naj se pozanima, "ali so v vseh krajih province, kamor

23 Senato Secreti, Cose dell'Istria, knjiga 105, 5. september 1615, "AMSI", 6, (1890), str. 373-374.

24 Ibidem.

25 Leggi statutarie..., druga knjiga, str. 35.

26 Senato Mare, Cose dell'Istria, r. 94, 25. julij 1636, "AMSI", 14, (1898), str. 311.

Koprška Pretorska palača, sedež "Magistrata".

so bili poslani, svoja mesta tudi v resnici zasedli. Señat naj tudi obvešča o njihovi odsotnosti in njeni dolžini, da bi lahko temu ustrezno ukrepal".²⁷

Poleg tega so z odlokom z dne 18. maja 1636 za koprškega rektorja in svetnike odpravili kontumac, ki je že tradicionalno preprečeval, da bi bili upravitelji in javni uslužbenci na svoja mesta imenovani večkrat in brez prekinitve. Nadalje je bil prizivni sodnik leta 1651 zadolžen za nadzor nad predstavniki oblasti in fevdalci na območju celotne province, ko je šlo za izvajanje odlokov, ki jih je izdajal preiskovalni sindik Gerolamo Bragadin po svojem obisku v Istri. Njegovi odloki so zadevali upravljanje "s fontiki, šolami, skupnostmi, zastavljalicami, kmečko vojsko (cernida), konjenico, milico in skladišči streliva", izdelani pa so bili brez odloga in "z dovoljenjem Visokorodnega Senata".²⁸

Za istrska mesta in javne uslužbence s posebnimi nalogami so bile na primer predvidene velike omejitve, celo ko je šlo za običajno mestno administracijo: za

²⁷ Senato Mare, Cose dell'Istria, r. 94, 25. julij 1636, "AMSI", 14, (1898), str. 316-317.

²⁸ Leggi, decreti e terminationi..., druga knjiga, str. 10.

upravljanje fontika, za notarske vpise "testamentov in kodicilov", za dajatveno politiko, lokalno trgovino ali za izredne stroške "sindikov, sodnikov in poslancev kateregakoli kraja v provinci". Omejitve so obveljale tudi na področju civilnega sodstva, saj se na sodbe, nižje od 25 lir, ni bilo več mogoče pritožiti brez predhodnega denarnega pologa za sodne stroške v tajništvu kraja, kjer naj bi se sodbe izrekale.²⁹

S tem se zaključuje zapletena politika Serenissime do Istre, ki se je začela ob koncu 16. stol. in s katero naj bi izpeljali politično-administrativno reorganizacijo celotnega polotoka, sami provinci zagotovili bolj organsko strukturo, ji dodelili prizivno sodišče, ki je vse bolj prevzemalo vlogo nadzora in politične koordinacije, ter povzdignili Koper, ki postane tako neizpodbitno središče institucionalnega življenja celotne Istre, v edino pravo središče province.

²⁹ Ibidem, str. 11.